

Několik otazníků péče o životní prostředí

J. Keller: Some Questionmarks on Care of the Environment. Život. Prostr., Vol. 33, No. 6, 285–287, 1999.

The author is concerned with several problems that the environmentalists meet with. First of all he disputes the view that natural environment is not in such a deep crisis to need a special care. He contends with certain theses obviously appearing in the argumentation of technocrats. It is to be asked whether the care of the environment needs a special mandate. Non-governmental protective initiatives have to find the most possible common points with state officials because in the period of chaotic globalisation just the state administration can be one of their nearest allies. How to care of the environment? The author disputes the opinion that the environmentalists are always objectors of modern technologies and explains certain complexities of the relation between protection of the environment and current technologies. The key problem is how to get unavoidable financial sources for protection. He polemizes with the widespread thesis according to which it is necessary to earn money first, then to protect nature. He depicts the absurdity of this argument the base of which is that we are able to earn for nature protection by its gradual liquidation.

Na první pohled vypadá úkol pečovat o životní prostředí jako naprostá samozřejmost. Pokud se však člověk v této oblasti třeba jen kratší dobu angažuje, s překvapením zjistí, že samozřejmé zde není vůbec nic. Na každém kroku se vynořuje spousta otazníků a ti, kteří se cítí péči druhých o životní prostředí ohroženi ve svých bezprostředních zájmech, se obratem postarají o to, aby tyto otazníky byly co největší a nejvýraznější. Povšimněme si alespoň některých z nich.

Potřebuje příroda a přírodní prostředí vůbec nějakou zvláštní péči?

Dnes je v módě liberalismus, který má však velmi pestrou škálu podob. Od úctyhodné starosti o dodržování lidských práv až po poněkud asociální zásadu, podle níž se má o sebe postarat každý sám. Ideál starat se jen sám o sebe se plní nejlépe pokud je člověk zdravý, mladý, zaměstnaný, kvalifikovaný a pokud možno navíc ještě neplodný, tedy bez jakýchkoliv dalších závazků. Chybí-li kterýkoliv z těchto předpokladů, nastupují potíže. Ti, kdo jsou slabí a nemocní, vypadají pak z hlediska této filozofie úspěšných téměř jako příživníci.

Jak je na tom po této stránce příroda a prostředí, ve kterém žijeme? Podle technokratů je třeba přírodu ovládnout, aby nám sloužila. Podle některých filozofů vedou snahy o ovládnutí přírody jedině k tomu, že přirozené cykly jsou narušeny, příroda zeslábně a v sebeobraně reakci lidský rod poškodí. Paradoxně nás tedy může příroda ohrozit nejvíce tehdy, je-li poškozena, zahrnata do defenzívy, oslabena, téměř přemožena.

Technokratické myšlení se s touto pravdou smiřuje jen nerado. Nedávno v diskusi jeden úctyhodný atomový fyzik žijící v Praze tvrdil, že našim největším problémem je nedostatek energie, kterou má lidstvo momentálně k dispozici. Pokud bychom měli laciné energie nadbytek, naše přírodní prostředí by bylo zachráněno. Pohled environmentalistů je spíše opačný. Jedině díky tomu, že máme k dispozici, vzhledem ke svým ambicím stále velice málo energie, nestihli jsme přírodní rovnováhu zatím ještě zcela destabilizovat. Pokud bychom se stali pány neomezených energetických zdrojů, brzy by nastala situace, kdybychom museli náročným, nepřirozeným a velmi diletantským způsobem látat a záplatovat díry ve velice jemném a citlivém předivu přírodních vztahů, do kterých tak libovolně a s tak nevratnými důsledky zasahujeme. Vynucené výdaje, způsobené nutností napravovat napáchané škody, by pozřely stále větší

díl prostředků, jež bychom měli k dispozici. Je chybou klasických ekonomů, pokud tyto vynucené výdaje započítávají jako kladné položky do svých přehledů vývoje hrubého domácího produktu. Mohli bychom tak dospět až k poněkud absurdní situaci, kdy jádrem našich aktivit by se stala péče o prostředí, které jsme svými nepřiměřenými zásahy destabilizovali. I když toky energie a financí tímto směrem by byly úctyhodné, žili bychom v prostředí, které by připomínalo nejspíše jednotku intenzivní péče. Nejsofistikovanější technika se zde, často s malými šancemi na úspěch, používá k záchraně toho, co dokáže smrtelně ohrozit obyčejná primitivní rána pěstí. Naše snahy o podmanění přírody, které jsou často popisovány těmi nejvzletnějšími termíny, mají ve skutečnosti nápadně často podobu právě takto primitivních ran pěstí a surových kopanců.

Kdo by měl o přírodní prostředí pečovat?

V tomto bodě nalezneme nejvíce sporných míst. Umění public relations postoupilo již natolik, že málokdy najdeme poškozovatele přírody, aby zároveň nemluvil o tom, jak hodně mu na přírodním prostředí záleží. Podle svých reklamních brožůrek jsou dnes největší ochránci přírody soustředěni ve velkých těžebních společnostech, chemických koncernech a v automobilovém průmyslu. Jejich snaha pomáhat ohroženému prostředí bývá dojemná. Postupná likvidace železnice v České republice je od počátku provázena řečmi o ekologičnosti dálniční dopravy. Novinky z autosalonů bývají vždycky natolik "ekologické", že je opravdu záhadou, jak by mohla příroda ještě vůbec trpět. Spalovna chrlící dioxiny se v Malešicích stará o kvalitnější životní prostředí všech Pražanů.

Když proti těmto takzvaným ochráncům přírody vystoupí skutečná environmentální iniciativa, dříve nebo později je jí vyčteno, že jí k ochraně prostředí nikdo nedal mandát. V případě sporu o vedení jednoho obchvatu na severní Moravě častovali místní demokraticky zvolení úředníci samosprávy ochránce přírody slovy, které se dříve používaly k urážení *samozvaných* disidentů. V případě plzeňského obchvatu byli všichni ochránci přírody označováni přímo z radnice za nebezpečné extremisty.

Existuje pochopitelná snaha omezit ochranu přírodního prostředí na sbírání papírků odhozených v lese. Každá širší aktivita by totiž mohla ohrozit něčí zájmy. Pokud by se však ochránci přírody nechali vmanipulovat do role těch, kdo jen sbírají odpadky po turistech (sama o sobě je to jistě činnost záslužná), budou jen zcela okrajově mírnit příznaky krize, jejíž kořenů se nedotknou. Jakkoliv oprávněný je odpor mnoha environmentalistů vůči politice, mandát získaný v demokratických volbách by byl jediným zcela účinným argumentem proti těm, kdo hovoří o ochráncích prostředí jako o samozvaných extrémistech. Po narůstajícím neúspěchu stran zelených v Německu a v Itálii je však tato cesta, alespoň v Čechách, málo pravděpodobná (*rovnako ako na Slovensku – poznámka zostavovateľov*).

Zbývá mandát těch, kteří jsou při ochraně přírody činní na různých úrovních v oblasti státní správy. Jejich situace není jednoduchá, jejich pozice je složitá a tlaky, kterým musí čelit, jsou značné. Pokud má však být ochrana přírodního prostředí vykonávána profesionálně, systematicky a s určitou autoritou, je třeba začít právě odtud a hledat spojence právě na těchto místech.

Jak o přírodní prostředí pečovat?

O přírodní prostředí lze pečovat různě. Právě nedávno byl publikován senzační objev, podle něhož bude snad v budoucnu možno čelit globálnímu oteplování tím, že přebytečné skleníkové plyny budou z atmosféry jímány a skladovány v kapalném stavu na mořském dně. Představa společnosti, která jednu polovinu svých produktivních sil věnuje tomu, aby uvolňovaly látky, jež měly zůstat vázány v podzemí, zatímco druhou polovinu nasazuje k opětovnému jímání těchto látek z ovzduší a navrácení do podmořských hlubin, je úděsná. Z hlediska ekonomického ovšem taková společnost bohatně hned dvakrát – jednak působením škod, jednak jejich následující dílčí nápravou. V této otázce pravidelně narážíme na problém vztahu environmentalistů k technice. Ochránci prostředí jsou často obviňováni z toho, že techniku nenávidí a nejráději by zorganizovali skupinový návrat do jeskyní či alespoň na stromy. Věc je však složitější. Technika sama o sobě není špatná, může však být používána na špatných místech. To se děje například

"Miluji život s bolestnou intenzitou. Mám pocit, že všechno mé bytí je úporným zápasem se smrtí. Plně souzním se Schweitzerem, když píše o tajemném naplnění radosti a odporu k utrpení a umírání. Nemám rád umírání, mám rád život kolem sebe i v sobě. Můj základní citový prožitek je tedy ve skutečnosti biocentrický, se silným ochránářským nábojem..."

Erazim Kohák: Zelená svato: zář, s. 156

právě tehdy, když nejmodernější technika umožňuje extrahovat fosilní zdroje natolik levně, že pak chybí motivace využívat techniku mnohem dokonaleji při úsporách.

Můžeme zaměřit svůj důvtip a technický um třeba na to, abychom vyvinuli obří fukary, které budou do vyšších vrstev atmosféry vhnět chybějící ozón. (Autor článku se mezi studenty brněnské techniky s takovými vážně míněnými návrhy skutečně setkal.) Můžeme však techniku využít také k tomu, aby naše přístroje neprodukovaly látky, které ozónovou vrstvu vysoko nad námi postupně likvidují. Takové technické řešení bude zřejmě náročnější, ale jistě perspektivnější než následné zacelování planetárních jizev.

Určitě však pouhé technické inovace, třeba by byly seberevolučnější, problém nadměrného poškozování životního prostředí samy nevyřeší. Narazili na to ve svých úvahách naposledy autoři knihy Faktor 4. I pokud by nám technika umožnila produkovat dvojnásobek s poloviční spotřebou energie a surovin, zůstaneme-li ovládnuti konzumními hodnotami, budou nás úspory inspirovat pouze k tomu, abychom produkci co nejrychleji zečtyřnásobili.

Kde vzít na péči o životní prostředí prostředky?

To nejpofouchlejší, co lze v současné situaci tvrdit, je radit lidem, aby si na péči o přírodu ještě chvíli počkali a nejprve si na ni vydělali. Čím více si budeme na péči o přírodu dosavadním způsobem vydělávat, tím bude tato péče dražší. Na ochranu lesa si nevyděláme tím, že jej celoplošně vytežíme. Bohužel, něco velmi podobného děláme v rámci celých ekonomik. Česká republika se svého času chlubila tím, že na ochranu životního prostředí věnuje téměř 3 % hrubého domácího produktu. Tento údaj nevyovídá vůbec o ničem, pokud zároveň neřekneme, kolik procent hrubého domácího produktu bylo dosaženo vývozem neobnovitelných zdrojů, kolik procent vyasfaltováním nových ploch ve městech i mimo ně, kolik procent bylo získáno za cenu pokračujícího znečišťování podzemních vod.

Bude-li zpochybňována nutnost prohloubit kvalitativně naši starost o přírodu, budou-li se vydávat za ochránce prostředí ti, kdo mu nejvíce škodí, bude-li péče o přírodu mít převážně podobu následného retušování způsobených škod, nebude pak stačit na její záchranu ani 100 % hrubého domácího produktu, a to dokonce v České republice ani při tak toužebně očekávaném dvouprocentním ekonomickém růstu.

Literatura

Lovins, A. B., Lovins, L. H., von Weizsäcker, E. U., 1996: Faktor čtyři. MŽP ČR, Praha.

Framtiden i våre Hender (Nórsko): Ekoplagát, nedat. Z výstavy EKOPLAGÁT '96.

“Učme se všemu, co systémové teorie opomíjejí: učme se milovat Zemi a chovat se k ní s vděčností a úctou. Nejde o to, zda můžeme “zachránit přírodu”. To je číra megalomanie. Snad bychom mohli říci, že jde o to, zda můžeme zachránit lidstvo před následky vlastní krátkozraké chamtivosti. Avšak nejzákladněji nejde o žádné zachraňování. Jde o to, abychom se naučili žít v harmonii, aby naše soužití s celkem života nezatěžovalo Zemi nad meze udržitelnosti. Či poetičtěji – žít lehce, ať, slovy Bible v Ex 20, 12, se prodlejí dnové naší na Zemi.”

Erazim Kohák: Zelená svato:zář, s. 169

Prof. PhDr. Jan Keller, CSc. (1955), vědecko-pedagogický pracovník katedry humanitní environmentalistiky Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity, Gorkého 7, 660 88 Brno